

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/64364>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

Weerstand tegen scholen met allochtone kinderen

De etnische tolerantie van hoger opgeleiden op de proef gesteld

Marcel Coenders, Marcel Lubbers en Peer Scheepers¹

Summary

Resistance against schools with allochthonous pupils: a test of the ethnic tolerance of the higher educated

In Dutch schools, processes of ethnic segregation take place. In this contribution we focus on the extent of resistance of autochthonous people to have their children in schools that are to some extent segregated. We investigate to what extent this resistance varies with different concentrations and with the extent of assimilation of allochthonous pupils. We set out to answer the following questions: (1) to what extent is there variation in the resistance to schools with different concentrations of allochthonous (non-) assimilated children, among lowly respectively highly educated people? (2) to what extent can we explain these relationships between educational level and resistance to schools with allochthonous children, i.e., relationships that vary with the extent of concentration and with the extent of assimilation of the allochthonous children? These questions will be answered with large-scale survey data among a representative sample of the Dutch population. We find that resistance to schools with allochthonous children is more widespread in cases of high concentrations of allochthonous children. We also find that resistance is more widespread in cases of non-assimilated children versus assimilated children. As concentrations of allochthonous children increase, this resistance becomes more widespread, particularly among highly educated people, sometimes even more widespread than among lowly educated people. Resistance among highly respectively lowly educated people can be explained partially by different political attitudes.

1. Inleiding en vraagstellingen

Sinds het einde van de jaren negentig is de publieke en beleidsmatige discussie over witte en zwarte scholen in ons land stevig op gang gekomen. De publieke discussie begon toen de rector van een middelbare school in wanhoop uitriep dat zijn school 'degradeerde' door de eenzijdige etnische samenstelling ervan (Volkskrant, 13-5-1998). De autochtone leerlingen kozen allang niet meer voor zijn school, ook sommige allochtone leerlingen vertrokken naar andere scholen,

de slechtere leerlingen bleven over waardoor de zwarte achterstandsschool verder in een negatieve spiraal terecht zou komen. Die gang van zaken zou, volgens de rector, uiteindelijk tot sluiting van de school leiden, welke voorspelling is bewaarheid: deze school is inmiddels in 2003 gesloten. Turkse ouders protesteerden elders in het land tegen de etnische segregatie die inmiddels was voltooid op de school van hun kinderen: alle Nederlandse kinderen waren verdwenen, tot groot ongenoegen van de Turkse ouders (Landelijk Bureau ter bestrijding van Rassendiscriminatie, 2000). Dergelijke segregatieprocessen in scholen zouden niet alleen negatieve effecten hebben op de leerprestaties van de kinderen (Driessen, Doesborgh, Ledoux, van der Veen & Vergeer, 2003; Gijsberts, 2003), maar bovendien valt te vrezen dat daarmee de kansen op sociale integratie worden gereduceerd.

Op grond van recent onderzoek weten we dat processen van segregatie naar etnische herkomst voortgaan (Gijsberts, 2003). Daarvoor zijn verschillende redenen. Er spelen ruimtelijke-concentratieprocessen: geprivilegieerde autochtonen vertrekken uit buurten waarin de concentratie van allochtonen toeneemt. Daarnaast spelen er ook sociale-concentratieprocessen: vooral autochtone maar ook sommige allochtone ouders hebben vaker een voorkeur voor witte of tenminste gemengde scholen en wijken (Karsten, Roeleveld, Ledoux, Felix & Elshof, 2002). Daarbij is het opmerkelijk dat het soms juist de hoger opgeleide autochtonen zijn die zwarte scholen afwijzen, omdat er geen 'match' zou zijn tussen de thuissituatie en de schoolse situatie. Bovendien vinden juist hoger opgeleiden dat scholen ervoor mogen zorgen dat er niet 'te veel' allochtone kinderen op school komen (Karsten e.a., 2002). De vraag dienaangaande is evenwel welke concentraties van allochtone kinderen acceptabel zouden zijn voor lager respectievelijk hoger opgeleiden? Deze vraag is in eerder onderzoek (nog) niet aan de orde gesteld. Het antwoord op die vraag werpt een scherper licht op de etnische tolerantie van hoger opgeleiden die in voorgaand onderzoek, verricht in vele landen, betrekkelijk weinig vooroordelen toonden (Coenders & Scheepers, 2003).

In deze bijdrage trachten we de volgende vragen te beantwoorden: (1) in hoeverre varieert onder laag- en hoogopgeleiden de weerstand tegen scholen met allochtone kinderen met de mate van concentratie en assimilatie van deze kinderen? (2) in hoeverre kunnen we deze relaties tussen opleiding en weerstand tegen scholen met allochtone kinderen verklaren?

2. Theorieën en hypothesen

2.1 Over de relatie tussen opleiding en weerstand tegen scholen met allochtone kinderen

Onderzoek naar weerstand tegen interetnische interactie kent een lange traditie in de sociale wetenschappen met vele variaties op soortgelijke thema's gerelateerd aan vraagstukken van sociale cohesie. Aan de bakermat van deze traditie staan de klassieke studies van Bogardus (1925, 1968) die zich daarbij liet leiden door de concentratie-, en segregatieprocessen die hij waarnam in de VS in de jaren dertig van de vorige eeuw (Parillo & Donoghue, 2002). Het centrale idee achter zijn studie was dat naarmate andere etnische groepen, etnische outgroups, meer en meer

doordrongen in de sociale leefwereld van de ingroup, de leden van de ingroup des te meer weerstand zouden gaan vertonen tegen sociale interactie met deze outgroups.

Op grond van dat centrale idee ontwikkelde hij meetinstrumenten waarmee werd gevraagd naar de bereidheid tot dan wel de weerstand tegen sociale contacten met leden van andere etnische groepen in diverse situaties: in de stad, in de buurt, als naaste burens, op het werk et cetera. Uit deze studies kwam de inmiddels klassieke scalogramstructuur naar voren: naarmate de interetnische interactie met allerlei etnische outgroups (ruimtelijk) nabij of (sociaal) intiemer was, was de weerstand tegen dergelijke contacten wijder verbreid. Bovendien is het typische kenmerk van zo'n scalogramstructuur dat personen die weerstand vertonen tegen een bepaalde vorm van interactie, dan in de regel ook weerstand vertonen tegen andere vormen van interactie die nabij of intiemer zijn. Dergelijke metingen werden conceptueel vaak aangeduid als sociale distantie, nadien ook wel als 'aversive racism' (Hagendoorn, 1995; Hraba, Hagendoorn & Hagendoorn, 1989), omdat er conceptueel wordt gerefereerd aan de afkeer van sociale of interetnische interactie.

In Amerikaans onderzoek kwam de focus te liggen op de weerstand tegen allochtone kinderen en volwassenen in alledaagse situaties in scholen en wijken waarin uiteenlopende proporties etnische minderheden (bijvoorbeeld 'blacks' of 'Afro-Americans') aanwezig waren (Schuman, Steeh, Bobo & Krysan, 1997). De scalogramstructuur, die in eerder onderzoek naar voren was gekomen, werd wederom vastgesteld: naarmate er meer kinderen van andere etnische outgroups ('blacks') in de schoolse situaties verkeerden of naarmate er meer leden van andere etnische outgroups in de wijk verkeerden, des te wijder verbreid bleek de weerstand te zijn (Schuman e.a., 1997). Bovendien bleek in het Amerikaanse onderzoek dat in bepaalde situaties ook de hoogopgeleiden, ook zij die nauwelijks of geen vooroordelen ten aanzien van etnische outgroups koesterden, hun reserves ten aanzien van interetnische interactie lieten blijken.

De eerste vraag luidt dan ook: in hoeverre worden dergelijke bevindingen gerepliceerd in Nederland? In navolging van die Amerikaanse bevindingen veronderstellen we dat ook hoger opgeleiden in Nederland in bepaalde interetnische situaties op school hun weerstand kenbaar zullen maken, maar de interessante vraag is natuurlijk in welke situaties precies: maken zij die weerstand kenbaar bij concentraties van 10, 25, 50 of (nog) meer procent allochtone kinderen op de school van hun kinderen? Dit zijn situaties waarmee vele Nederlanders dagelijks te maken hebben in hun directe of wijdere leefomgeving.

In die alledaagse situaties treffen Nederlanders kinderen aan die in allerlei opzichten niet zouden 'matchen' met hun eigen kinderen: er zouden grote verschillen zijn in gewoontes, levensbeschouwing en milieu maar ook met betrekking tot leerprestaties (Karsten e.a., 2002). Maar er zijn natuurlijk ook kinderen die minder afwijken van de Nederlandse kinderen, gelet op de vooruitgang in leerprestaties die 'allochtone kinderen' boeken (Gijsberts, 2003). In hoeverre vertonen Nederlanders bezwaar tegen scholen met allochtone kinderen die minder afwijken van Nederlandse kinderen en in die zin dus min of meer geassimileerd zijn? De hypothese die we hieromtrent hebben is dat in dergelijke situaties, waarin de verschillen tussen autochtone en allochtone groepen kinderen kleiner zijn en dus de match tussen beide groepen kinderen groter is, de weerstand tegen scholen met allochtone kinderen geringer is. Maar wederom is de

interessante vraag: maken hoger opgeleiden die weerstand ook nog kenbaar bij concentraties van 10, 25, 50 of (nog) meer procent geassimileerde allochtone kinderen op de school van hun kinderen?

Met deze vragen impliceren we dat de relatie tussen opleiding en weerstand tegen scholen met allochtone kinderen niet constant is maar varieert al naargelang de situatie: met de mate van concentratie van etnische minderheden, maar ook met de mate van assimilatie. Deze stelling is afgeleid uit de proposities van Jackman die stelt dat de etnische tolerantie van hoger opgeleiden hooguit 'oppervlakkig' is (Jackman, 1978) of een uiting van 'ideologische verfijning' (Jackman & Muha, 1984), aangeleerd maar niet echt geïnternaliseerd. Door hoogopgeleiden in (denkbeeldige) situaties te manoeuvreren die hun onwelgevallig zijn, zouden ze die tolerantie kunnen laten vallen en de grenzen van hun etnische tolerantie tonen. We verwachten dat (ook) hoger opgeleiden hun weerstand kenbaar zullen maken, naarmate de sociale concentraties van etnische outgroups groter of de interetnische verschillen groter zijn. Deze hypothese impliceert dat de verschillen tussen laag- en hoogopgeleiden in dergelijke situaties zullen afnemen.

2.2 Over verklaringen voor de relatie tussen opleiding en weerstand tegen scholen met allochtone kinderen

Ten aanzien van relaties tussen opleiding en interetnische intolerantie zijn diverse verklaringen geopperd (Vogt, 1997) die mogelijk ook kunnen worden toegepast op weerstand tegen scholen met allochtone kinderen. We maken een onderscheid tussen 'soorten' verklaringen (Coenders, 2001; Coenders & Scheepers, 2003). In cognitieve theorieën focust men vooral op kennis en informatie die op school wordt overgedragen. Hoger opgeleiden zouden minder negatief zijn over minderheden omdat binnen het onderwijssysteem kennis van en informatie over andere etnische groepen wordt overgedragen en cognitieve vaardigheden worden ontwikkeld. De centrale hypothese is dan ook dat naarmate men meer cognitieve vaardigheden verworft, men minder geneigd zou zijn tot vooroordelen over andere etnische groepen (Gabennesch, 1972), hetgeen zou kunnen leiden tot minder weerstand tegen scholen met allochtone kinderen. In eerdere studies werd evidentie gevonden voor deze, op zich plausibele, hypothese (Bobo & Licari, 1989). Maar in Nederland was de relatie tussen cognitieve vaardigheden en weerstand tegen interetnische interactie betrekkelijk zwak (Hello, 2003). Hieraan verwant is een andere theorie waarin wordt gesteld dat in schoolse situaties vooral de dominante, i.c. liberale democratische normen worden overgedragen (Coenders & Scheepers, 2003; Selznick & Steinberg, 1969). Naarmate men hoger opgeleid raakt, staat men langer bloot aan dergelijke democratische normen waardoor de acceptatie van andersoortige groepen met bijbehorende opvattingen toe zou nemen. Dit levert, vice versa, een verklaring op voor de bevinding dat lager opgeleiden meer weerstand tegen scholen met allochtone kinderen zouden vertonen: omdat zij de dominante democratische normen minder zouden onderschrijven, kortweg, omdat zij meer *politiek intolerant* zouden zijn.

In andere theorieën over persoonlijkheidskenmerken focust men op irrationele motieven: de autoritaire persoonlijkheid werd destijds (Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson & Sanford,

1950/1982) omschreven als een persoonlijkheid die 'onbewust' een voorkeur zou hebben voor vermeende 'sterke, conventionele mensen behorende tot de ingroup' en tegelijkertijd een afkeer zou hebben van vermeende 'zwakkeren, devianten en etnische outgroups'. Mensen met zo'n persoonlijkheid hebben negatieve vooroordelen waarvoor telkenmale evidentie werd gevonden. In Nederland werd ook een duidelijke relatie gevonden tussen opleidingsniveau en autoritarisme ter verklaring van negatieve vooroordelen tegenover outgroups en positieve vooroordelen tegenover de ingroup, i.c. etnocentrisme (Scheepers, Felling & Peters, 1990). De vraag is evenwel: in welke mate biedt *autoritarisme* ook een verklaring voor de relatie tussen opleidingsniveau en weerstand tegen scholen met allochtone kinderen?

In een derde categorie van theorieën ligt de nadruk niet zozeer op 'onbewuste' gronden als wel op 'bewuste en rationele' gronden die een verklaring zouden kunnen vormen voor de relatie tussen opleiding en weerstand tegen scholen met allochtone kinderen. Centraal in deze traditie staat het idee dat er in moderne samenlevingen concurrentie bestaat om schaarse goederen te verkrijgen en/of te behouden. Deze concurrentie vindt plaats tussen allerlei groepen, zoals tussen etnische groepen, die leden van andere etnische groepen percipiëren als bedreigend en diensengevolge antagonistische, etnocentrische reacties vertonen tegenover elkaar (Blalock, 1967; Coser, 1956; Eisinga & Scheepers, 1989; Levine & Campbell, 1972; Olzak, 1992; Quillian, 1995, 1996; Sherif & Sherif, 1979; Sniderman, Peri, De Figueiredo & Piazza, 2000). In eerdere studies is aan deze algemene propositie een specifiekere propositie toegevoegd die luidt dat leden van etnische groepen die in soortgelijke sociaal-economische posities verkeren, elkaar in sterkere mate zullen beschouwen als een *collectieve etnische dreiging* en diensengevolge sterkere etnocentrische reacties zullen vertonen. Deze hypothese heeft de kritische toets doorstaan in een groot aantal Europese landen (Scheepers, Gijsberts & Coenders, 2002) en levert vooral een verklaring voor de bevinding dat lager opgeleiden meer weerstand tegen scholen met allochtone kinderen vertonen.

Aan deze traditie willen we nu andere proposities toevoegen die betrekking hebben op de aard van die bedreiging. In voorgaand onderzoek is vaak verondersteld dat lager opgeleiden zich vooral in sociaal-economische zin bedreigd voelen, hetgeen voor hoger opgeleiden in veel mindere mate het geval bleek te zijn. In navolging van Coser (1956) brengen we naar voren dat men zich weliswaar minder bedreigd zou kunnen voelen in materiële zin, maar zich wel anderszins bedreigd zou kunnen voelen waardoor men in bepaalde situaties weerstand vertoont tegen interetnische interactie. De aard van de dreiging zou betrekking kunnen hebben op immateriële of morele kwesties zoals de 'achteruitgang' van normen en waarden. Dergelijke gepercipieerde bedreigingen zouden aanleiding kunnen zijn om de deur naar andere etnische groepen te sluiten. Daarom toetsen we de hypothese dat de relatie tussen opleiding en weerstand tegen scholen met allochtone kinderen in specifieke situaties kan worden verklaard door percepties van *collectieve morele dreiging*. Daarenboven weten we uit eerder onderzoek (Lubbers, Scheepers & Wester, 1998) dat de wijze waarop minderheden in de contemporaine beeldvorming vigeren vaak verband houdt met (kleine) criminaliteit en problemen in het algemeen. Ook daardoor zou men zich bedreigd kunnen voelen, waardoor de weerstand tegen scholen met allochtone kinderen zou kunnen toenemen.

In deze bijdrage willen we evenwel ook de theorie van Jackman en Muha (1984) nader uitwerken en toetsen, met name ter verklaring van de bevinding dat de sterkte van het effect van opleiding varieert tussen specifieke sociale situaties. Hun centrale stelling is dat het effect van opleiding niet zozeer voortkomt uit intrinsieke tolerantie bij hoger opgeleiden, juist omdat het effect van opleiding zou variëren over situaties: hoger opgeleiden zouden enkel tolerant zijn in bepaalde situaties in het alledaagse leven, maar hun intolerantie tonen in andere situaties, bijvoorbeeld op school. In navolging van Collins (1971) stellen we dat hoger opgeleiden zich bewust zijn van de selectiemechanismen die op school plaatsvinden waarmee zij de kansen voor hun eigen kinderen op soortgelijke geprivilegieerde posities als die zij zelf hebben verworven, wensen te verzekeren. Jackman en Muha (1984) stellen dat juist bij hoogopgeleiden opvattingen inzake meritocratisch individualisme sterk leven. Daarom zouden juist hoger opgeleiden menen dat de schoolse situatie optimaal dient te zijn om de kansen op maatschappelijk succes voor hun kinderen te garanderen. Wanneer die optimale schoolse situatie in het gedrang komt, zouden juist hoger opgeleide ouders bepaalde ‘compenserende strategieën’ (Bourdieu & Passeron, 1977) gaan hanteren om de positie van hun kinderen veilig te stellen. Zo’n strategie is al enigszins onthuld door Karsten e.a. (2002) die constateren dat juist hoger opgeleiden menen dat scholen ervoor mogen zorgen dat er niet te veel allochtone kinderen op school worden toegelaten.

De stelling van Jackman en Muha impliceert allereerst dat er een groot verschil bestaat in de weerstand tegen scholen met allochtone kinderen tussen mensen die wel respectievelijk geen kinderen in de schoolgaande leeftijd hebben. Voor de eerstgenoemde categorie speelt een vitaal (‘eigen’) belang, dat hun kinderen optimale kansen worden geboden op succes in het onderwijsstelsel terwijl interetnische interactie op school voor mensen zonder schoolgaande kinderen een betrekkelijk vrijblijvende, academische kwestie is. Maar de stelling impliceert ook dat meritocratische opvattingen bij hoger opgeleiden een verklaring zouden kunnen bieden voor de weerstand tegen scholen met allochtone kinderen bij met name hoger opgeleiden. Helaas hebben Jackman en Muha (1984) in het midden gelaten welke precies deze ideologische opvattingen zouden zijn. Wij postuleren nu dat dergelijke ideologische opvattingen betrekking hebben op het idee dat de bestaande sociaal-economische verhoudingen ‘behouden’ zouden moeten blijven teneinde aldus de kansen te maximaliseren dat hoger opgeleiden hun eigen kinderen kunnen helpen om naar ‘betere’ posities te manoeuvreren. Dergelijke politieke ideeën, i.c. contranivellering, leven inderdaad sterk onder hoger opgeleiden (Scheepers, Peters & Felling, 2000). Dergelijk gedachtegoed is sterk geassocieerd met waarden waarin het wenselijk wordt geacht dat de bestaande maatschappelijke verhoudingen behouden zouden moeten worden, opvattingen waar hoger opgeleiden op zich juist belang bij hebben en die dienovereenkomstig juist door hen worden onderschreven (Peters & Felling, 2000). Daarom toetsen we de hypothesen dat opvattingen inzake weerstand tegen nivellering alsook inzake behoud van bestaande maatschappelijke verhoudingen verklaren waarom hoger opgeleiden in bepaalde situaties meer weerstand vertonen tegen scholen met allochtone kinderen.

3. Data en meetinstrumenten

Om de bovenstaande vragen te beantwoorden en hypotheses te toetsen, maken we gebruik van gegevens die zijn verzameld in het kader van een longitudinaal onderzoeksproject, getiteld: Sociaal-culturele ontwikkelingen in Nederland 2000 (Eisinga e.a., 2002). Dit grootschalig veldonderzoek is de opvolger van eerdere dataverzamelingen die plaatsvonden in 1979 (Felling e.a., 1986), 1985 (Felling e.a., 1987), 1990 (Eisinga e.a., 1992), en 1995 (Eisinga e.a., 1999). In dit project worden voor de Nederlandse samenleving relevante ontwikkelingen op sociaal-cultureel gebied vastgelegd via face-to-face gesprekken met relatief grote steekproeven van Nederlanders.

De steekproef wordt (steeds) samengesteld via een tweekraps random procedure. In de eerste trap werden gemeenten geselecteerd uit vier landsdelen (noord, oost, zuid, west) waarbij de grote gemeenten (zoals Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht) in ieder geval in de selectie worden betrokken. In de tweede trap werd binnen die gemeentes een aselechte steekproef van mensen in de leeftijd van 18 tot en met 70 jaar getrokken uit het register van de burgerlijke stand. Deze mensen ontvingen een introductiebrief en werden daarna benaderd voor een gesprek door vooraf getrainde interviewers, 70 in totaal. Deze gesprekken vonden plaats tussen 1 september 2000 en 1 februari 2001. In totaal werden 2896 mensen benaderd waarvan er 1008 deelnamen aan de gesprekken, een respons van 43,7 procent.

Onder de bereidwillige respondenten troffen we 3,5 procent aan die zich tot de een of andere etnische groep rekende. De items die we in dit artikel gebruiken, zijn alleen aan autochtone respondenten voorgelegd. Al deze mensen werd daarenboven gevraagd om een schriftelijke vragenlijst in te sturen waartoe 91,4 procent bereid bleek. Die laatste informatie hebben we overigens in dit artikel niet gebruikt. We hebben getoetst of en in hoeverre deze 1008 respondenten een geldige afspiegeling vormen van de Nederlandse bevolking. We vonden kleine maar significante afwijkingen in vergelijking met de leeftijdsverdeling, maar niet met de verdelingen naar sekse en burgerlijke staat. Er bleken geen significante verschillen te bestaan tussen de mensen die de schriftelijke vragenlijst wel of niet hadden ingestuurd.

Ter meting van de weerstand tegen scholen met allochtone kinderen legden we aan de respondenten vier items voor met de vraag of en in hoeverre zij bezwaar zouden hebben tegen schoolse situaties waarin respectievelijk (1) meer dan de helft, (2) ongeveer de helft, (3) ongeveer een kwart, (4) ongeveer een tiende van de scholieren zou bestaan uit leerlingen afkomstig van etnische minderheidsgroepen. De antwoordmogelijkheden varieerden van (1) 'helemaal geen bezwaar' tot en met (4) 'heel veel bezwaar'. Verderop in de vragenlijst legden we aan de respondenten dezelfde items voor, maar nu met de uitdrukkelijke kwalificatie dat het ging om leerlingen die zich hadden aangepast aan de Nederlandse samenleving: ze zouden leven volgens de gangbare Nederlandse normen en waarden. We voerden probabilistische scalogramanalyse uit op deze beide sets items om vast te stellen of de klassieke scalogramstructuur ook in deze data naar voren kwam. Zulks bleek het geval te zijn voor beide sets van items die we in de paragraaf over resultaten uitvoeriger zullen bespreken. De schaalbaarheidscoëfficiënten bedroegen 0,73 respectievelijk 0,81. De betrouwbaarheidscoëfficiënten bedroegen 0,77 respectievelijk 0,86.

De opleiding van de respondenten stelden we vast met een vraag naar het hoogst voltooide niveau na de basisschool. Deze variabele varieert van (1) geen opleiding voltooid na de basisschool tot en met (7) de voltooiing van een universitaire opleiding. Als controlevariabelen nemen we op: het (gezins-) inkomen van de respondent, sekse en leeftijd. Relevant is in dit verband daarenboven, volgens de stelling van Jackman en Muha (1984), of de respondent schoolgaande kinderen heeft: de mensen die kinderen hebben in de schoolgaande leeftijd (van 4 tot en met 18 jaar) hebben we onderscheiden van de andere respondenten.

Daarnaast hebben we enkele verklarende variabelen geconstrueerd. Ter meting van *autoritarisme* hebben we drie items voorgelegd aan de respondenten. Dit zijn items die zijn overgenomen uit de klassieke F-schaal (Adorno e.a., 1950/1982). Op grond van principale factoranalyse constateerden we dat deze items voldoen aan conventionele schaalbaarheidscriteria: de Eigenwaarde van de eendimensionele factor is hoger dan 1, de factorladingen zijn allemaal hoger dan 0,59 en de betrouwbaarheid (Cronbach's alfa) van deze set van items bedraagt 0,69.

Ter meting van gepercipieerde dreiging hebben we een groot aantal items voorgelegd aan de respondenten, items die betrekking hebben op zowel de individuele situatie als op de collectieve situatie maar ook items die op verschillende domeinen betrekking hebben: op materiële en culturele kwesties, op macht, maar ook op morele kwesties. Deze items hebben we samen aan principale factoranalyse onderworpen. Daaruit bleek dat er drie duidelijke en goed interpreteerbare dimensies naar voren kwamen. De eerste factor refereert aan percepties van achteruitgang van de buurt en de persoonlijke financiële situatie, zonder enige referentie aan etnische minderheden: *individuele economische dreiging*. De betrouwbaarheid (Cronbach's alfa) van deze set van items bedraagt 0,86. De tweede factor heeft duidelijk betrekking op de dreiging die wordt waargenomen ten aanzien van etnische minderheden en heeft betrekking op zowel sociaal-economische als sociaal-culturele kwesties. Deze factor duiden we korthedshalve aan als: *collectieve etnische dreiging*, waarvan de betrouwbaarheid 0,88 bedraagt. De derde factor heeft betrekking op de gepercipieerde achteruitgang van (het naleven van) waarden en normen in onze samenleving: er zou heden ten dage meer criminaliteit, overspel en fraude zijn dan tien jaar geleden. Twee van deze items, over overspel en fraude, vormen tezamen een betrouwbare factor (0,62) die we aanduiden als *collectieve morele dreiging*. Daarvan afgezonderd is de *gepercipieerde toename van criminaliteit*, een enkelvoudig item.

Politieke intolerantie is gemeten met vijf items die betrekking hebben op het inperken van burgerlijke vrijheden, zoals de vrijheid om in het openbaar te zeggen of te schrijven wat men wil, en de vrijheid om te demonstreren. De betrouwbaarheid van deze set van items bedraagt 0,68. Ter operationalisatie van de stellingen van Jackman en Muha (1984) hebben we vier items verdisconteerd inzake *het behoud van bestaande maatschappelijke verhoudingen* die veelvuldig zijn gebruikt (als de 'tegenovergestelde' waarde: maatschappijkritiek) en betrekkelijk betrouwbaar zijn (0,77). Ten slotte hebben we de *weerstand tegen nivellering* gemeten met drie items die oorspronkelijk afkomstig zijn van Middendorp (1979) en betrekking hebben op de weerstand tegen het verkleinen van inkomens-, en standsverschillen die eveneens al jaren een betrouwbare set vormen (0,71) (Scheepers, te Grotenhuis & Bosch, 1999).

4. Resultaten

4.1 Relaties tussen opleiding en weerstand tegen scholen met allochtone kinderen

Laten we eerst naar de resultaten van de bivariate analyses kijken die we hebben weergegeven in de onderstaande tabellen. In de tabellen 1 en 2 (maar niet in de overige tabellen) hebben we de variabele gemakshalve gedichotomiseerd.

Tabel 1: Percentage respondenten per opleidingsniveau met bezwaren tegen scholen met uiteenlopende proporties allochtone kinderen

opleidingsniveau	ongeveer een tiende	ongeveer een vierde	ongeveer de helft	meer dan de helft
LO	13,3	23,3	43,3	55,0
LBO	16,9	34,6	63,9	69,2
MAVO	11,1	23,9	59,0	76,1
MBO	10,3	22,6	66,2	79,4
HAVO / VWO	6,9	15,8	56,4	79,2
HBO	4,7	11,8	55,3	77,1
WO	4,6	13,8	59,8	83,9
Gemiddelde	9,6	20,8	59,4	75,7
Eta	0,14	0,18	0,12	0,16

N= 869, alle relaties zijn significant bij $p < 0,05$

We willen er allereerst op wijzen dat in de bovenstaande tabel de bekende scalogramstructuur duidelijk zichtbaar naar voren komt: naarmate de schoolse populatie uit meer kinderen bestaat die afkomstig zijn uit allochtone gezinnen, neemt de weerstand toe. Opmerkelijk is dat van het Nederlandse publiek bij relatief kleine proporties (tot een kwart) allochtone kinderen op school zo'n 21 procent weerstand vertoont, maar wanneer ongeveer de helft van 'etnische afkomst' is, treffen we een stevige meerderheid (59 procent) aan die daar bezwaar tegen maakt, terwijl zo'n 75 procent bezwaar maakt tegen een schoolse situatie waarin allochtone kinderen de meerderheid vormen.

Wanneer we kijken naar de weerstand die bestaat per opleidingsniveau, dan stellen we vast dat bij relatief kleine proporties (tot een kwart) allochtone kinderen op school onder lager opgeleiden meer weerstand bestaat dan bij hoger opgeleiden. Maar wanneer we kijken naar situaties waarin allochtone kinderen ongeveer de helft van de schoolse populatie uitmaken, dan blijkt dat ook onder academici de weerstand groot is (59,8 procent). In een situatie waarin allochtone kinderen meer dan de helft van de school uitmaken, spreekt zelfs zo'n 84 procent van de academici bezwaren uit.

Is de reactie nu echt minder terughoudend wanneer het gaat om kinderen die zijn geassimileerd en dus minder verschillen van de autochtone Nederlandse kinderen? Daarvoor kijken we naar tabel 2.

Tabel 2: Percentage respondenten per opleidingsniveau met bezwaren tegen scholen met uiteenlopende proporties geassimileerde allochtone kinderen op school

opleidingsniveau	ongeveer een tiende	ongeveer een vierde	ongeveer de helft	meer dan de helft
LO	10,0	16,7	21,7	28,3
LBO	16,2	19,2	31,5	38,5
MAVO	7,7	16,2	31,6	43,6
MBO	6,9	8,8	28,9	42,2
HAVO / VWO	3,0	6,9	20,8	35,6
HBO	1,8	2,4	18,2	28,2
WO	2,3	6,9	28,7	40,2
Gemiddelde	6,7	10,2	26,1	37,2
Eta	0,19	0,20	0,12	0,12

N= 869, alle relaties zijn significant bij $p < 0,05$

Eerst wijzen we erop dat ook in deze tabel de scalogramstructuur duidelijk zichtbaar is: naarmate er meer allochtone kinderen op school aanwezig zijn, neemt de weerstand toe. Wanneer we deze tabel vergelijken met de bovenstaande tabel, dan blijkt allereerst dat de weerstand tegen scholen met geassimileerde kinderen veel minder wijdverbreid is dan tegen scholen met niet-geassimileerde kinderen, grofweg maar half zo groot. Evenals in de bovenstaande tabel lijkt het erop dat de weerstand tegen scholen met allochtone kinderen flink toeneemt wanneer zij in forse proporties (ongeveer of meer dan de helft) aanwezig zijn. In die schoolse situaties constateren we juist onder academici verhoudingsgewijs (28,7 respectievelijk 40,2 procent) veel weerstand terwijl onder diezelfde academici weinig weerstand voorkomt (2,3 respectievelijk 6,9 procent) wanneer de geassimileerde allochtone kinderen een kleine minderheid vormen van de schoolse populatie.

We constateren, al met al, dat de mate van weerstand verschilt wanneer het gaat om scholen met al dan niet geassimileerde kinderen, maar de relatie met opleiding vertoont in beide situaties hetzelfde patroon. Onder lager opgeleiden treffen we meer weerstand aan tegen scholen met allochtone kinderen naarmate de concentraties groter zijn. Onder hoger opgeleiden treffen we eenzelfde patroon aan, maar met name onder academici varieert deze weerstand nog sterker al naargelang de situatie: bij geringe proporties allochtone kinderen op school treffen we onder hen (heel) weinig weerstand aan, maar bij grotere proporties is de weerstand wijdverbreid, soms nog wijder verbreid dan onder lager opgeleiden. Hoewel velen wellicht vermoedens hadden in deze richting, is dit, voorzover wij weten, nog niet eerder aangetoond in Nederland.

4.2 Verklaringen voor de relatie tussen opleiding en weerstand tegen scholen met allochtone kinderen

Op grond van deze bevindingen is de stelling van Jackman en Muha bevestigd dat de weerstand tegen allochtonen ook onder hoger opgeleiden varieert al naargelang de situatie. Daarom stellen we vervolgens de verklaringsvraag aan de orde: waarom hebben hoger opgeleiden in die bepaalde schoolse situaties waarin allochtone kinderen (ongeveer of meer dan) de helft van de schoolse populatie uitmaken, zo veel weerstand? Immers: in die situaties is de weerstand onder hoger opgeleiden betrekkelijk wijdverbreid. In de tabellen 3 tot en met 6 staan de relevante bevindingen voor situaties waarin allochtone kinderen in grote concentraties voorkomen en in de appendix staan voor vergelijkende doeleinden de bevindingen voor situaties waarin allochtone kinderen in kleine concentraties voorkomen.

Allereerst hebben we de relatie tussen opleidingsniveau en de diverse varianten van weerstand tegen scholen met allochtone kinderen in beeld gebracht, daarna gecontroleerd voor een aantal factoren die zijn gerelateerd aan opleidingsniveau. Vervolgens hebben we daarbij inbegrepen of de respondent al dan niet kinderen heeft in de schoolgaande leeftijd. De bijbehorende parameters worden weergegeven in model 1 respectievelijk model 2 van de tabellen 3 tot en met 6. In een tweede stap hebben we de verklaringen voor de relatie tussen opleiding en weerstand opgenomen, te beginnen met de 'nieuwe' verklaringen die we hebben gedestilleerd uit de stellingen van Jackman en Muha teneinde vast te kunnen stellen of en in hoeverre deze verklaringen relevant zijn, met name om te verklaren waarom hoger opgeleiden in bepaalde situaties weerstand vertonen. Deze parameters staan in model 3 van de desbetreffende tabellen. In een vierde model hebben we daarenboven de traditionele verklaringen voor de relatie tussen opleiding en weerstand opgenomen teneinde vast te kunnen stellen of en in hoeverre de nieuwe verklaringen standhouden tegenover de traditionele verklaringen.

In de tabellen 3 tot en met 6 stellen we eerst vast, wanneer we de betreffende parameters die staan gerubriceerd onder model 1 van de afzonderlijke tabellen bekijken, dat het opleidingseffect varieert over situaties. Daarvoor kijken we naar de ongestandaardiseerde parameters die de verschillen op de afhankelijke variabelen tussen de betreffende opleidingscategorie enerzijds en de referentiecategorie anderzijds weergeven, onder controle van de andere determinanten (Hardy, 1993) welke na standaardisatie niet meer eenduidig zijn te interpreteren en daarom niet zijn opgenomen.

In tabel 3 blijken de mensen die LBO, MAVO of MBO hebben voltooid (in vergelijking met de mensen die alleen basisonderwijs hebben voltooid), significant meer bezwaar te hebben tegen een situatie waarin ongeveer de helft van de kinderen een andere etnische afkomst heeft, terwijl onder academici ook veel bezwaar bestaat, maar dat verschil is niet significant. In tabel 4 blijken nagenoeg alle categorieën van opgeleiden meer bezwaar te maken tegen een schoolse situatie waarin meer dan de helft van de kinderen uit etnische minderheden afkomstig is. Net zoals in tabel 1, blijken de bezwaren het sterkst te zijn onder academici. In de tabellen 5 en 6, waar het gaat om de weerstand tegen scholen met geassimileerde kinderen, blijken de verschillen tussen opleidingscategorieën, op een enkele uitzondering na, niet significant te zijn.

Tabel 3: Bezwaar tegen ongeveer de helft kinderen van etnische minderheden op school

	Model 1	Model 2		Model 3		Model 4	
	b	b	β	b	β	b	β
<i>Intercept</i>	2,547**	2,570**		2,763**		1,322**	
<i>Sekse (mannen)</i>		0,103~	0,069~	0,012	0,008	0,010	0,006
<i>Leeftijd</i>		-0,003	-0,046	-0,001	-0,017	-0,002	-0,035
<i>Opleiding</i>							
LO (referentiecategorie)	—	—		—		—	
LBO	0,212~	0,151		0,097		0,144	
MAVO	0,236~	0,189		0,115		0,222~	
MBO	0,249*	0,170		0,082		0,205~	
HAVO / VWO	0,079	0,006		-0,082		0,176	
HBO	0,005	-0,063		-0,150		0,180	
WO	0,176	0,101		-0,040		0,298*	
<i>Inkomen</i>		0,009	0,017	-0,012	-0,021	0,023	0,041
<i>Kind(eren) in schoolgaande leeftijd</i>		0,246**	0,150**	0,219**	0,134**	0,238**	0,145**
<i>Weerstand tegen nivellering</i>				0,145**	0,153**	0,123**	0,130**
<i>Behoud bestaande sociale verhoudingen</i>				0,124**	0,136**	0,085**	0,094**
<i>Politieke intolerantie</i>						0,024	0,044
<i>Autoritarisme</i>						-0,034	-0,039
<i>Individuele economische dreiging</i>						0,007	0,006
<i>Collectieve morele dreiging</i>						-0,029	-0,031
<i>Gepercipieerde toename criminaliteit</i>						0,058~	0,067~
<i>Collectieve etnische dreiging</i>						0,400**	0,420**
Verklaarde variantie (adj. R ²)	0,010	0,034		0,081		0,232	

N=781; ** = $p < 0,01$; * = $p < 0,05$; ~ = $p < 0,10$

Wanneer we controleren voor enkele relevante variabelen (de parameters onder model 2 in de tabellen), dan valt op dat het verschil tussen respondenten met versus zonder schoolgaande kinderen in alle situaties significant is, in die zin dat respondenten met kinderen in alle voorgeschotelde situaties meer weerstand vertonen. Het effect van inkomen is daarentegen in geen van de tabellen significant. Het invoeren van deze predictoren in de vergelijking reduceert de verschillen tussen de opleidingscategorieën in geringe mate.

Laten we vervolgens naar de 'nieuwe' verklaringen kijken, waarvan de parameters staan gerubriceerd onder model 3 in elk van de tabellen. We constateren dat de verklarende factoren in alle voorgeschotelde situaties de gehypothetiseerde effecten hebben. Naarmate men meer weerstand heeft tegen nivellering en naarmate men sterker voor het behoud van bestaande sociale verhoudingen is, des te sterker is men gekant tegen schoolse situaties waarin al dan niet geassimileerde kinderen (ongeveer of meer dan) de helft van de populatie uitmaken. Het effect van weerstand tegen nivellering bereikt evenwel niet het significantieniveau in schoolse situaties

Tabel 4: Bezwaar tegen meer dan de helft kinderen van etnische minderheden op school

	Model 1	Model 2		Model 3		Model 4	
	b	b	ß	b	ß	b	ß
<i>Intercept</i>	2,679**	2,515**		2,964**		1,612**	
<i>Sekse (mannen)</i>		0,104~	0,070~	0,027	0,018	0,029	0,019
<i>Leeftijd</i>		0,001	0,012	0,002	0,040	0,002	0,026
<i>Opleiding</i>							
LO (referentiecategorie)	—	—		—		—	
LBO	0,187	0,144		0,094		0,139	
MAVO	0,300*	0,286*		0,226~		0,319**	
MBO	0,363**	0,325**		0,249*		0,351**	
HAVO / VWO	0,343**	0,327*		0,241~		0,457**	
HBO	0,243*	0,199		0,117		0,393**	
WO	0,429**	0,381**		0,254~		0,541**	
<i>Inkomen</i>		0,013	0,024	-0,003	-0,006	0,030	0,054
<i>Kind(eren) in schoolgaande leeftijd</i>		0,229**	0,141**	0,203**	0,125**	0,214**	0,132**
<i>Weerstand tegen nivellering</i>				0,081*	0,086*	0,067~	0,071~
<i>Behoud bestaande sociale verhoudingen</i>				0,167**	0,186**	0,134**	0,149**
<i>Politieke intolerantie</i>						0,019	0,035
<i>Autoritarisme</i>						-0,053	-0,062
<i>Individuele economische dreiging</i>						0,029	0,028
<i>Collectieve morele dreiging</i>						-0,034	-0,036
<i>Gepercipieerde toename criminaliteit</i>						0,088**	0,104**
<i>Collectieve etnische dreiging</i>						0,335**	0,356**
Verklaarde variantie (adj. R ²)	0,013	0,032		0,077		0,194	

N=781; ** = $p < 0,01$; * = $p < 0,05$; ~ = $p < 0,10$

met geassimileerde kinderen. Van groter belang is evenwel de bevinding dat deze ideologische opvattingen de verschillen tussen de opleidingscategorieën in tabel 3 en 4 (aanzienlijk) reduceren, hetgeen impliceert dat deze ideologische opvattingen de relatie tussen opleiding en weerstand tegen scholen met allochtone kinderen tenminste ten dele interpreteren. Dit geldt met name voor de academici in een situatie waarin meer dan de helft van de kinderen bestaat uit etnische minderheden (zie tabel 4). Het verschil tussen de academici en de mensen die lager onderwijs hebben genoten, wordt door de ideologische opvattingen gereduceerd van 0,381 in model 2 tot 0,254 in model 3, hetgeen impliceert dat zo'n 33 procent van het verschil wordt verklaard.

Een soortgelijke bevinding treffen we aan wanneer het gaat om de situatie waarin ongeveer de helft van de kinderen op school afkomstig is van etnische minderheden (zie tabel 3). Dan wordt het verschil tussen de academici en mensen die lager onderwijs hebben genoten, door de

Tabel 5: *Bezwaar tegen ongeveer de helft geassimileerde kinderen van etnische minderheden op school*

	Model 1	Model 2	Model 3		Model 4		
	b	b	ß	b	ß	b	ß
<i>Intercept</i>	2,170**	2,275**		2,56**		1,216**	
<i>Sekse (mannen)</i>		0,110*	0,076*	0,074	0,052	0,072	0,050
<i>Leeftijd</i>		-0,004~	-0,072~	-0,003	-0,059	-0,005*	-0,082*
Opleiding							
LO (referentiecategorie)	—	—		—		—	
LBO	0,161	0,108		0,085		0,115	
MAVO	0,170	0,120		0,092		0,185	
MBO	0,045	-0,045		-0,080		0,021	
HAVO / VWO	-0,170	-0,267*		-0,306*		-0,083	
HBO	-0,202~	-0,282*		-0,320**		-0,030	
WO	-0,049	-0,150		-0,208		0,091	
<i>Inkomen</i>		0,017	0,032	0,009	0,017	0,040~	0,074~
<i>Kind(eren) in schoolgaande leeftijd</i>		0,111*	0,071*	0,100~	0,064~	0,124*	0,079*
<i>Weerstand tegen nivellering</i>				0,042	0,046	0,025	0,028
<i>Behoud bestaande sociale verhoudingen</i>				0,072*	0,082*	0,042	0,048
<i>Politieke intolerantie</i>						0,042*	0,081*
<i>Autoritarisme</i>						0,015	0,019
<i>Individuele economische dreiging</i>						0,004	0,004
<i>Collectieve morele dreiging</i>						-0,027	-0,030
<i>Gepercipieerde toename criminaliteit</i>						0,048	0,059
<i>Collectieve etnische dreiging</i>						0,295**	0,324**
Verklaarde variantie (adj. R ²)	0,030	0,041		0,048		0,157	

N=781; ** = $p < 0,01$; * = $p < 0,05$; ~ = $p < 0,10$

ideologische opvattingen gereduceerd van 0,101 in model 2 tot -0,040 in model 3. In andere situaties waar het gaat om bezwaar tegen scholen met geassimileerde kinderen worden de verschillen tussen hoger opgeleiden en lager opgeleiden juist groter, in die zin dat de hoger opgeleiden minder bezwaar maken tegen scholen met geassimileerde kinderen.

Volledigheidshalve vermelden we, verwijzende naar de tabellen in appendix 1, dat de effecten van weerstand tegen nivellering en behoud van bestaande sociale verhoudingen verder alleen significant zijn in situaties met een kwart niet-geassimileerde kinderen op school. In de overige situaties hebben deze ideologische opvattingen geen significant effect. Dit impliceert dat in al die situaties met betrekkelijk kleine concentraties al dan niet geassimileerde allochtone kinderen, deze ideologische opvattingen blijkbaar geen rol spelen in tegenstelling tot situaties met grotere concentraties allochtone kinderen.

Maar de verklaring van deze opleidingseffecten is (nog) verre van volledig. De vraag is

Tabel 6: *Bezwaar tegen meer dan de helft geassimileerde kinderen van etnische minderheden op school*

	Model 1	Model 2		Model 3		Model 4	
	b	b	ß	b	ß	b	ß
<i>Intercept</i>	2,302**	2,476**		2,734**		1,477**	
<i>Sekse (mannen)</i>		0,134*	0,085*	0,088	0,056	0,092	0,059
<i>Leeftijd</i>		-0,005*	-0,082*	-0,004~	-0,066~	-0,005*	-0,084*
<i>Opleiding</i>							
LO (referentiecategorie)	—	—		—		—	
LBO	0,136	0,078		0,048		0,078	
MAVO	0,214	0,170		0,134		0,232~	
MBO	0,065	-0,023		-0,068		0,024	
HAVO / VWO	-0,082	-0,176		-0,227		-0,018	
HBO	-0,172	-0,237~		-0,286*		-0,014	
WO	-0,013	-0,093		-0,169		0,108	
<i>Inkomen</i>		0,001	0,002	-0,009	-0,015	0,025	0,043
<i>Kind(eren) in schoolgaande leeftijd</i>		0,134*	0,079*	0,119~	0,070~	0,141*	0,083*
<i>Weerstand tegen nivellering</i>				0,050	0,051	0,039	0,039
<i>Behoud bestaande sociale verhoudingen</i>				0,098**	0,103**	0,067~	0,071~
<i>Politieke intolerantie</i>						0,056**	0,100**
<i>Autoritarisme</i>						-0,016	-0,018
<i>Individuele economische dreiging</i>						0,047	0,044
<i>Collectieve morele dreiging</i>						-0,010	-0,010
<i>Gepercipieerde toename criminaliteit</i>						0,043	0,048
<i>Collectieve etnische dreiging</i>						0,267**	0,270**
Verklaarde variantie (adj. R ²)	0,018	0,031		0,044		0,125	

N=781; ** = $p < 0,01$; * = $p < 0,05$; ~ = $p < 0,10$

bovendien (nog) in hoeverre deze 'nieuwe' verklaringen standhouden tegen de 'traditionele' verklaringen voor de relatie tussen opleiding en weerstand. Daartoe nemen we de parameters die onder model 4 staan nader in beschouwing. We constateren dat van de traditionele verklaringen met name de collectieve etnische dreiging (veruit) de sterkste determinant van de weerstand tegen scholen met allochtone kinderen is, op (grote) afstand gevolgd door politieke intolerantie (waar het gaat om weerstand tegen geassimileerde kinderen), en een enkele keer gevolgd door de gepercipieerde dreiging van criminaliteit. De gepercipieerde toename van criminaliteit blijkt een effect te hebben op de weerstand in een situatie waarin meer dan de helft van de kinderen afkomstig is van etnische minderheden. Andere aspecten van dreiging (individuele economische dreiging en collectieve morele dreiging) hebben in geen van de voorgeschotelde situaties significante directe effecten. Deze bevinding neemt niet weg dat die andere traditionele deter-

minanten desalniettemin via collectieve etnische dreiging indirecte effecten hebben, hetgeen inderdaad het geval is, maar om redenen van overzichtelijkheid hebben we die modellen niet in de tabellen opgenomen.

Belangwekkender evenwel is de bevinding dat ondanks het feit dat collectieve etnische dreiging zo'n relatief sterk effect heeft, de nieuwe verklaringen (weerstand tegen nivellering en behoud van bestaande verhoudingen) over het algemeen significant blijven in situaties waarin het gaat om niet-geassimileerde allochtone kinderen, hoewel de effecten ook enigszins afnemen. Deze bevinding impliceert dat we additionele determinanten van weerstand tegen scholen met allochtone kinderen hebben gevonden, die met name van belang zijn bij de verklaring van de weerstand die bij hoger opgeleiden bestaat tegen scholen met (hogere concentraties) niet-geassimileerde kinderen. Daarenboven constateren we dat hoger opgeleiden, wanneer we controleren voor deze traditionele determinanten waarmee zij overwegend weinig instemming betuigen, in schoolse situaties met niet-geassimileerde kinderen (zie tabel 3 en 4) juist meer weerstand vertonen dan laagopgeleiden. Een soortgelijke bevinding treffen we aan in tabel 5 en 6, maar daar is het verschil tussen de lager opgeleiden en de academici niet significant.

5. Conclusie en discussie

In deze bijdrage zoomden we in op de variatie in weerstand tegen scholen met uiteenlopende concentraties van al dan niet geassimileerde allochtone kinderen. We constateerden dat er meer weerstand tegen scholen met allochtone kinderen is, naarmate de concentratie van allochtone kinderen groter is. Wanneer de concentratie van allochtone kinderen betrekkelijk gering is, treffen we verhoudingsgewijs weinig weerstand aan onder Nederlanders, maar wanneer de concentratie groter is (ongeveer of meer dan de helft), maakt een forse meerderheid daar bezwaar tegen. Daarnaast vonden we dat de weerstand tegen geassimileerde kinderen veel minder wijdverbreid is dan de weerstand tegen niet-geassimileerde kinderen. Terloops constateerden we dat de klassieke scalogramstructuur zoals die al vroeg in de vorige eeuw werd aangetoond door Bogardus (1925, 1968) en nadien ook al in Nederland in een serie studies (Hagendoorn, 1995), ook nu weer kan worden aangetroffen onder het Nederlandse publiek.

Het antwoord op onze eerste vraag inzake de variatie in de mate van weerstand tegen scholen met allochtone kinderen onder de verschillende opleidingscategorieën kan kort en helder zijn. Bij geringe concentraties allochtone kinderen is de weerstand onder laagopgeleiden wijder verbreid dan onder hoger opgeleiden. Naarmate de concentraties van allochtone kinderen toenemen, neemt de weerstand toe zowel onder laag- als onder hoogopgeleiden. Onder hoogopgeleiden varieert die weerstand evenwel veel sterker: in schoolse situaties waarin allochtone kinderen slechts in betrekkelijk geringe concentraties voorkomen, is de weerstand gering maar naarmate de concentratie van allochtone kinderen toeneemt, is de weerstand wijdverbreid, soms zelfs wijder verbreid dan onder laagopgeleiden. Deze regelmatigheid treffen we aan zowel in situaties met niet-geassimileerde als in situaties met wel geassimileerde kinderen. Jackman en Muha (1984) zouden op grond van deze bevindingen ongetwijfeld concluderen dat de etnische

tolerantie van hoger opgeleiden niet intrinsiek doch slechts oppervlakkig zou zijn. Wij daarentegen constateren dat de tolerantie van hoger opgeleiden contextafhankelijk is, sterker dan onder lager opgeleiden die betrekkelijk consistent weerstand vertonen tegen scholen met allochtone kinderen. Voorzover wij weten is dit voor het eerst aangetoond in Nederland.

Vervolgens zijn we, ter beantwoording van onze tweede vraag, gaan zoeken naar verklaringen voor deze bevindingen. In navolging van Jackman en Muha (1984) hebben we eerst gepostuleerd dat de weerstand tegen scholen met allochtone kinderen wijder verbreid is bij mensen met schoolgaande kinderen, hetgeen het geval blijkt te zijn. Vervolgens hebben we de theoretische aanzetten van Jackman en Muha nader uitgewerkt met behulp van de ideeën van Bourdieu en Passeron (1977) waaruit we afleidden dat de weerstand bij hoger opgeleiden vooral zou voortkomen uit een soort 'compenserende strategie': hoger opgeleiden wensen dat hun kinderen in optimale schoolse situaties verkeren teneinde de kansen op maatschappelijk succes te maximaliseren. Daarom zou die weerstand tegen scholen met allochtone kinderen worden gevoed door ideologische opvattingen waarin het behoud van de, voor hoger opgeleiden gunstige, situatie van groot belang is.

Uit onze bevindingen kwam naar voren dat de weerstand tegen scholen met allochtone kinderen onder hoger opgeleiden inderdaad ten dele kon worden verklaard door weerstand tegen nivellering alsook door de wens om bestaande sociale verhoudingen te behouden. Deze effecten treden evenwel juist op wanneer het gaat over betrekkelijk grote concentraties al dan niet geassimileerde kinderen alsook wanneer het gaat over de aanwezigheid van een kwart niet-geassimileerde kinderen, maar nauwelijks of niet bij kleinere concentraties allochtone kinderen. Deze 'nieuwe' verklaring hield ook stand wanneer we allerlei 'traditionele' verklaringen verdisconteerden waarvan de perceptie van collectieve etnische dreiging de sterkste determinant bleek te zijn, in termen van directe effecten. Daarmee zijn onze hypothesen dienaangaande vooralsnog niet verworpen. Andere aspecten van dreiging die we uit de etnische conflict traditie afleidden, bleken geen directe effecten te hebben op de weerstand tegen scholen met allochtone kinderen hetgeen eveneens geldt voor traditionele verklaringen ten aanzien waarvan we hebben vastgesteld dat zij weliswaar indirecte maar geen directe effecten hebben op de weerstand tegen scholen met allochtone kinderen.

Deze bevindingen tezamen nuanceren het beeld van de tolerantie onder hoogopgeleiden enigszins. Die tolerantie blijkt contextafhankelijk te zijn, zoals we hebben aangetoond. Zolang de sociale verschijnselen van de multiculturele samenleving zich niet in de tuin van hoogopgeleiden afspeelden, was het relatief gemakkelijk voor hen om de vlag van de etnische tolerantie hoog te houden. Zodra zij evenwel worden geconfronteerd met situaties, die voor vele Nederlanders in allerlei uiteenlopende buurtscholen een dagelijkse realiteit vormen, waarin de aanwezigheid van grotere concentraties kinderen van etnische minderheden ten nadele van de maatschappelijke kansen van hun eigen kinderen zou kunnen zijn, is ook de grens van hun etnische tolerantie bereikt.

In de mate dat de verhuismobiliteit van etnische minderheden groter wordt en zij hun kansen waarnemen om zich buiten de traditionele vestigingswijken te huisvesten, zal de weerstand tegen scholen met allochtone kinderen ook door hoger opgeleiden meer kenbaar worden

gemaakt, tenzij deze spreiding gelijkmatig(er) zal verlopen. Immers, bij relatief kleine concentraties allochtone kinderen op scholen is de weerstand tegen dergelijke scholen betrekkelijk gering. In de mate dat etnische minderheden zich meer aanpassen aan de Nederlandse samenleving, zal de weerstand tegen scholen met allochtone kinderen daarentegen afnemen. Immers, tegen geassimileerde minderheden is de weerstand (veel) minder wijdverbreid.

Noten

1. Marcel Coenders is universitair docent bij de sectie Methoden en Technieken van sociaal-wetenschappelijk Onderzoek. Peer Scheepers is aldaar hoogle-
raar. Marcel Lubbers is universitair docent bij de
sectie Sociologie. Allen zijn verbonden aan de
Faculteit der Sociale Wetenschappen van de
Katholieke Universiteit Nijmegen. Corresponden-
tieadres: Postbus 9104, 6500 HE Nijmegen.

Literatuur

- Adorno, T.W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. & Sanford R. (1982 [1950]). *The authoritarian personality*. New York: Norton and Company.
- Blalock, H.M. (1967). *Toward a theory of minority group relations*. New York: John Wiley and Sons.
- Bobo, L. & Licari, F. (1989). Education and political tolerance, testing the effects of cognitive sophistication and target group affect. *Public Opinion Quarterly*, 53, 285-308.
- Bogardus, E. (1925). Measuring social distance. *Journal of Applied Sociology*, 9, 299-308.
- Bogardus, E. (1968). Comparing racial distance in Ethiopia, South Africa and the United States. *Sociology and Social Research*, 52, 149-156.
- Bourdieu, P. & Passeron, J. (1977). *Reproduction in education, society and culture*. London: Sage.
- Coenders, M. (2001). *Nationalistic attitudes and ethnic exclusionism in comparative perspective*. Nijmegen: ICS.
- Coenders, M. & Scheepers, P. (2003). The effect of education on nationalism and ethnic exclusionism, an international comparison. *Political Psychology*, 24, 313-343.
- Collins, R. (1971). Functional and conflict theories of educational stratification. *American Sociological Review*, 36, 1002-1019.
- Coser, L. (1956). *The functions of social conflict*. Glencoe, Ill.: The Free Press.
- Driessen, G., Doesborgh, J., Ledoux, G., Veen, I. van der & Vergeer, M. (2003). *Sociale integratie in het primair onderwijs*. Nijmegen/Amsterdam: ITS/SCO Kohnstamm Instituut.
- Eisinga, R., Coenders, M., Felling, A., Grotenhuis, M. te, Oomens, S. & Scheepers, P. (2002). *Religion in Dutch society 2000, documentation of a national survey on religious and secular attitudes in 2000*. Amsterdam: Steinmetz Archive.
- Eisinga, R. & Scheepers, P. (1989). *Etnocentrisme in Nederland. Theoretische en empirische modellen*. Nijmegen: ITS.
- Eisinga, R., Felling, A., Peters, J. Scheepers, P. & Schreuder, O. (1992). *Religion in Dutch socie-*

- ty 90, *documentation of a national survey on religious and secular attitudes in 1990*. Amsterdam: Steinmetz Archive.
- Eisinga, R., Felling, A., Peters, J. & Scheepers, P. (1999). *Religion in Dutch society 95, documentation of a national survey on religious and secular attitudes in 1995*. Amsterdam: Steinmetz Archive.
- Felling, A., Peters, J., Schreuder, O., Scheepers, P. & Snippenburg, L. van (1986). *Religion in Dutch society, documentation of a national survey on religious and secular attitudes in 1979*, Amsterdam: Steinmetz Archive.
- Felling, A., Peters, J., Schreuder, O., Eisinga, R. & Scheepers, P. (1987). *Religion in Dutch society 85, documentation of a national survey on religious and secular attitudes in 1985*. Amsterdam: Steinmetz Archive.
- Gabennesch, H. (1972). Authoritarianism as world view. *American Journal of Sociology*, 77, 857-875.
- Gijsberts, M. (2003). Minderheden in het basisonderwijs. In J. Dagevos, M. Gijsberts & C. Van Praag (red.), *Rapportage Minderheden* (pp. 63-110). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hagendoorn, L. (1995). Intergroup biases in multiple group systems: the perception of ethnic hierarchies. *European Review of Social Psychology*, 10, 199-228.
- Hardy, M. (1993). *Regression with dummy variables*. Newbury Park/London/New Delhi: Sage Publications.
- Hello, E. (2003). *Educational attainment and ethnic attitudes*. Nijmegen: ICS.
- Hraba, J., Hagendoorn, L. & Hagendoorn, R. (1989). The ethnic hierarchy in the Netherlands. *British Journal of Social Psychology*, 28, 57-69.
- Jackman, M. (1978). General and applied tolerance, does education increase commitment to racial integration. *American Journal of Political Science*, 22, 302-324.
- Jackman, M. & Muha, M. (1984). Education and intergroup attitudes: moral enlightenment, superficial democratic commitment or ideological refinement? *American Sociological Review*, 49, 751-769.
- Karsten, S., Roeleveld, J., Ledoux, G., Felix, C. & Elshof, D. (2002). *Schoolkeuze in een multi-etnische samenleving*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Landelijk Bureau ter Bestrijding van Rassendiscriminatie (2000). *Zwarte en witte scholen, een literatuuroverzicht*. Rotterdam: LBR.
- Levine, R. A. & Campbell, D. (1972). *Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes and group behaviour*. New York: Wiley.
- Lubbers, M., Scheepers, P. & Wester, F. (1998). Ethnic minorities in Dutch newspapers 1990-1995, results of systematic content analyses, *Gazette, International Journal for Communication Studies*, 60, 415-432.
- Middendorp, C. (1979). *Ontzuiling, politisering en restauratie in Nederland*. Amsterdam: Boom.
- Olzak, S. (1992). *The dynamics of ethnic competition and conflict*. Stanford: Stanford University Press.

- Parillo, V. & Donoghue, Ch. (2002). *Updating the Bogardus social distance studies: a new national survey*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Sociological Association, 2002.
- Peters, J. & Felling, A. (2000). Individualisering van waardenoriëntaties. In A. Felling, J. Peters & P. Scheepers (red.), *Individualisering in Nederland aan het einde van de twintigste eeuw, empirisch onderzoek naar omstreden hypotheses* (pp. 97-130). Assen/Maastricht: van Gorcum.
- Quillian, L. (1995). Prejudice as a response to perceived group threat: population composition and anti-immigrant and racial prejudice in Europe. *American Sociological Review*, 4, 586-611.
- Quillian, L. (1996). Group threat and regional change in attitudes toward African-Americans. *American Journal of Sociology*, 102, 816-60.
- Scheepers P., Felling, A. & Peters, J. (1990). Social conditions, authoritarianism and ethnocentrism; a theoretical model of the early Frankfurt School updated and tested. *European Sociological Review*, 1, 115-29.
- Scheepers, P., Grotenhuis, M. te & Bosch, A. (1999). Trends in conservatism in the Netherlands 1970-1992. In H. de Witte & P. Scheepers (eds.), *Ideology in the Low Countries, trends, models, and lacunae* (pp. 25-50). Assen/Maastricht: van Gorcum.
- Scheepers, P., Peters, J. & Felling, A. (2000). Individualisering van politieke opvattingen. In A. Felling, J. Peters & P. Scheepers (red.), *Individualisering in Nederland aan het einde van de twintigste eeuw, empirisch onderzoek naar omstreden hypotheses* (pp. 133-156). Assen/Maastricht: van Gorcum.
- Scheepers, P., Gijsberts, M. & Coenders, M. (2002). Ethnic exclusionism in European countries, public opposition to grant civil rights to legal migrants as a response to perceived ethnic threat. *European Sociological Review*, 1, 17-34.
- Schuman, H., Steeh, Ch., Bobo, L. & Krysan, M. (1997). *Racial attitudes in America, trends and interpretations, revised edition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Selznick, G. & Steinberg, S. (1969). *The tenacity of prejudice, anti-Semitism in contemporary America*. New York: Harper and Row.
- Sherif, M. & Sherif, C. W. (1979). Research on intergroup relations. In W.G. Austin & S. Worchel (eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 7-18). Monterey: CA, Brooks/Cole.
- Sniderman, P., Peri, P., De Figueiredo, R. & Piazza, Th. (2000). *The outsider, prejudice and politics in Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Vogt, P.W. (1997). *Tolerance and education*. Thousand Oaks: Sage.

Appendix 1

Tabel 7: Bezwaar tegen ongeveer een kwart allochtone kinderen op school

	Model 1	Model 2	Model 3		Model 4		
	b	b	ß	b	ß	b	ß
<i>Intercept</i>	2,189**	2,137**		2,347**		0,781**	
<i>Sekse (mannen)</i>		0,031	0,022	-0,032	-0,023	-0,040	-0,029
<i>Leeftijd</i>		0,001	0,020	0,002	0,043	0,001	0,022
<i>Opleiding</i>							
LO (referentiecategorie)	—	—		—		—	
LBO	0,097	0,085		0,046		0,093	
MAVO	0,038	0,059		0,008		0,130	
MBO	-0,037	-0,013		-0,075		0,068	
HAVO / VWO	-0,222~	-0,177		-0,241~		0,018	
HBO	-0,273*	-0,236*		-0,299**		0,051	
WO	-0,297*	-0,239~		-0,338**		0,015	
<i>Inkomen</i>		-0,028	-0,055	-0,043*	-0,082*	-0,004	-0,008
<i>Kind(eren) in schoolgaande leeftijd</i>		0,180**	0,120**	0,160**	0,107**	0,183**	0,122**
<i>Weerstand tegen nivellering</i>				0,090*	0,103*	0,079*	0,091*
<i>Behoud bestaande sociale verhoudingen</i>				0,102**	0,123**	0,073*	0,087*
<i>Politieke intolerantie</i>						0,000	0,001
<i>Autoritarisme</i>						-0,009	-0,012
<i>Individuele economische dreiging</i>						0,032	0,033
<i>Collectieve morele dreiging</i>						0,034	0,039
<i>Gepercipieerde toename criminaliteit</i>						0,031	0,039
<i>Collectieve etnische dreiging</i>						0,377**	0,432**
Verklaarde variantie (adj. R ²)	0,038	0,049		0,077		0,246	

N=781; ** = $p < 0,01$; * = $p < 0,05$; ~ = $p < 0,10$

Tabel 8: Bezwaar tegen ongeveer een tiende allochtone kinderen op school

	Model 1	Model 2		Model 3		Model 4	
	b	b	β	b	β	b	β
<i>Intercept</i>	1,943**	2,049**		2,001**		1,096**	
<i>Sekse (mannen)</i>		-0,043	-0,032	-0,035	-0,026	-0,044	-0,032
<i>Leeftijd</i>		0,000	0,001	0,000	-0,002	-0,001	-0,016
<i>Opleiding</i>							
LO (referentiecategorie)	—	—		—		—	
LBO	-0,015	0,004		0,009		0,035	
MAVO	-0,150	-0,119		-0,114		-0,041	
MBO	-0,179~	-0,130		-0,123		-0,035	
HAVO / VWO	-0,295*	-0,243*		-0,235~		-0,113	
HBO	-0,340**	-0,269*		-0,261*		-0,076	
WO	-0,425**	-0,330**		-0,318*		-0,133	
<i>Inkomen</i>		-0,041*	-0,082*	-0,040~	-0,079~	-0,014	-0,028
<i>Kind(eren) in schoolgaande leeftijd</i>		0,002	0,002	0,005	0,003	0,017	0,012
<i>Weerstand tegen nivellering</i>				-0,007	-0,008	0,001	0,001
<i>Behoud bestaande sociale verhoudingen</i>				-0,017	-0,021	-0,022	-0,027
<i>Politieke intolerantie</i>						-0,024	-0,050
<i>Autoritarisme</i>						0,020	0,025
<i>Individuele economische dreiging</i>						0,063~	0,067~
<i>Collectieve morele dreiging</i>						0,054	0,063
<i>Gepercipieerde toename criminaliteit</i>						0,003	0,004
<i>Collectieve etnische dreiging</i>						0,155**	0,181**
Verklaarde variantie (adj. R ²)	0,033	0,035		0,033		0,072	

N=781; ** = $p < 0,01$; * = $p < 0,05$; ~ = $p < 0,10$

Tabel 9: Bezwaar tegen ongeveer een kwart geassimileerde allochtone kinderen op school

	Model 1	Model 2		Model 3		Model 4	
	b	b	ß	b	ß	b	ß
<i>Intercept</i>	2,094**	2,185**		2,244**		0,934**	
<i>Sekse (mannen)</i>		0,039	0,031	0,021	0,016	0,011	0,009
<i>Leeftijd</i>		-0,002	-0,032	-0,001	-0,025	-0,003	-0,059
<i>Opleiding</i>							
LO (referentiecategorie)	—	—		—		—	
LBO	0,057	0,043		0,032		0,057	
MAVO	-0,063	-0,063		-0,078		0,030	
MBO	-0,220*	-0,229*		-0,247*		-0,129	
HAVO / VWO	-0,358**	-0,366**		-0,385**		-0,178	
HBO	-0,419**	-0,412**		-0,430**		-0,130	
WO	-0,359**	-0,348**		-0,377**		-0,075	
<i>Inkomen</i>		-0,017	-0,036	-0,021	-0,045	0,017	0,035
<i>Kind(eren) in schoolgaande leeftijd</i>		0,057	0,041	0,051	0,037	0,083~	0,060~
<i>Weerstand tegen nivellering</i>				0,027	0,033	0,029	0,037
<i>Behoud bestaande sociale verhoudingen</i>				0,029	0,038	0,016	0,021
<i>Politieke intolerantie</i>						0,024	0,053
<i>Autoritarisme</i>						0,079*	0,108*
<i>Individuele economische dreiging</i>						0,074*	0,084*
<i>Collectieve morele dreiging</i>						0,031	0,039
<i>Gepercipieerde toename criminaliteit</i>						0,000	0,000
<i>Collectieve etnische dreiging</i>						0,212**	0,264**
Verklaarde variantie (adj. R ²)	0,066	0,066		0,066		0,176	

N=781; ** = $p < 0,01$; * = $p < 0,05$; ~ = $p < 0,10$

Tabel 10: Bezwaar tegen ongeveer een tiende geassimileerde allochtone kinderen op school

	Model 1	Model 2		Model 3		Model 4	
	b	b	β	b	β	b	β
<i>Intercept</i>	1,887**	2,094**		1,964**		1,076**	
<i>Sekse (mannen)</i>		0,018	0,015	0,011	0,009	-0,000	0,000
<i>Leeftijd</i>		-0,003~	-0,070~	-0,003~	-0,069~	-0,005*	-0,096*
<i>Opleiding</i>							
LO (referentiecategorie)	—	—		—		—	
LBO	0,104	0,096		0,094		0,113	
MAVO	-0,093	-0,105		-0,113		-0,034	
MBO	-0,154~	-0,177~		-0,183~		-0,093	
HAVO / VWO	-0,326**	-0,364**		-0,365**		-0,243*	
HBO	-0,315**	-0,319**		-0,321**		-0,120	
WO	-0,345**	-0,350**		-0,358**		-0,163	
<i>Inkomen</i>		-0,014	-0,030	-0,016	-0,036	0,015	0,032
<i>Kind(eren) in schoolgaande leeftijd</i>		-0,041	-0,031	-0,042	-0,032	-0,020	-0,015
<i>Weerstand tegen nivellering</i>				0,033	0,043	0,046	0,060
<i>Behoud bestaande sociale verhoudingen</i>				-0,021	-0,029	-0,021	-0,029
<i>Politieke intolerantie</i>						-0,006	-0,013
<i>Autoritarisme</i>						0,074*	0,105*
<i>Individuele economische dreiging</i>						0,107**	0,127**
<i>Collectieve morele dreiging</i>						0,040	0,053
<i>Gepercipieerde toename criminaliteit</i>						-0,031	-0,044
<i>Collectieve etnische dreiging</i>						0,111**	0,144**
Verklaarde variantie (adj. R ²)	0,058	0,059		0,058		0,112	

N=781; ** = $p < 0,01$; * = $p < 0,05$; ~ = $p < 0,10$